

Mirela Altić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 21, HR-10000 Zagreb
mirela.altic@gmail.com

Gordana Kliman Grabar

Lakvere 28/a, HR-52100 Pula
gkliman@gmail.com

Na kunfinu: povijest prostornoga razvoja Svetvinčenta

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper
UDK 94(497.57-22Svetvinčenat):911.375.12]”653”
DOI 10.32728/h2020.01
Primljeno | Received: 10. VII. 2020.

Izvadak

Rad analizira prostorni razvoj naselja Svetvinčenat u širem povijesnom kontekstu razvoja središnje Istre kao mletačkoga pograničja te sjedišta feudalnoga posjeda obitelji Morosini/Grimani. Na temelju pisanih i kartografskih izvora donosimo nove spoznaje o izgledu i izgrađenosti naselja, čimbenicima njegova prostornoga razvoja i izgradnje te historijsko-geografskim uvjetima njegova razvoja. Genezu i prostorni razvoj naselja pratimo od kasnoga srednjeg vijeka do kraja 19. stoljeća.

Excerpt

The paper analyses the territorial development of Svetvinčenat settlement in the broader historical context of central Istria's development as a Venetian borderline area and the seat of Morosini/Grimani family fiefdom. Based on written and cartographic sources, we deliver new insights into the appearance and construction of the settlement, the factors of its territorial development and construction, as well as the historical and geographical conditions of its development. We follow the genesis and territorial development of the settlement from the late Middle Ages to the end of the 19th century.

Ključne riječi: Svetvinčenat (Savičenta), razvoj naselja, pograničje, ekohistorija, demografija, kartografski izvori, katastar

Key words: Svetvinčenat (Savičenta), settlement development, borderlands, ecohistory, demography, cartographic sources, cadastre

Uvod

Iako područje današnjega Svetvinčenta (Savičente) ima kontinuitet naseljenosti još od prapovijesti i rimskoga doba,¹ svoj urbani razvoj naselje započinje u razdoblju srednjega vijeka kada se razvija kao sjedište feudalnoga vlastelinstva, a potom i kao važno obrambeno uporište (kaštel). Smješten na pola puta između Pule i Pazina, Svetvinčenat je dobio ime po crkvi svetoga Vincenta koja je sagrađena na raskrižju povijesnih putova Stari Gočan (Barban) – Vodnjan te Dvigrad (uz crkvu sv. Marije od Sniga) – Mutvoran (uz crkvu sv. Katarine Aleksandrijske i crkvicu sv. Marije od trih kunfini).² Osim prometne predispozicije, na razvoj naselja velik je utjecaj imala topografija terena na kojem se nalazi. Svetvinčenat je podignut na sredini blage krške visoravni (310 m nad morem), djelomično prekrivene plodnom crvenicom (*terra rossa*), koja se blago spušta od sjeveroistoka prema jugozapadu. Karakteristična je i pojava brojnih vrtača koje su također utjecale na smještaj i konfiguraciju naselja te smjer pružanja naselja (rubovi naselja omeđeni su vrtačama). Uz to, bogatstvo šuma kojima je naselje okruženo predstavljalo je važan prirodni resurs njegovim feudalnim gospodarima. Koliko je dobra ocjeditost i pošumljenost terena bila pogodnost, toliko je nedostatak stalnih vodenih tokova bio otežavajući čimbenik razvoja naselja. Za opskrbu stanovnika vodom rabile su se cisterne i lokve, dok su za napajanje stoke korištene zasebne lokve (pojilišta). Iako važne za vodoopskrbu, kao vode stajačice lokve su među stanovništvom često bile uzrokom pojave malarije.

Osim uvjetovanosti fizičkim obilježjima terena, razvojni čimbenik koji je zasigurno najsnažnije utjecao na razvoj toga naselja proizlazi iz povijesnoga konteksta razvoja središnje Istre kao graničnoga prostora. Velik dio svoje povijesti Svetvinčenat se razvijao kao mjesto u neposrednoj blizini granice. U blizini Svetvinčenta prolazila je sjeverna granica antičkoga pulskog agera, u srednjem vijeku granica Feuda svetoga Apolinara, granica posjeda akvilejskoga patrijarha te posjeda porečkoga biskupa, a u ranom novom vijeku granica između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, čijom uspostavom Svetvinčenat i njegov kaštel stoljećima čine važno uporište istarskoga mletačkog pograničja (sl. 1).

1 Klara Buršić-Matijašić, „Najranija prošlost Svetvinčenta i okolice“ (dalje „Najranija prošlost Svetvinčenta“), *Vjesnik istarskog arhiva*, 6-7, 2001., 55-66.

2 Putovi su definirani već u antičko doba, kada je područje budućega Svetvinčenta bilo važnim sjecištem putova koji vode s obale prema unutrašnjosti Istre. Buršić-Matijašić, „Najranija prošlost Svetvinčenta“, 56. Važnost putova osobito dolazi do izražaja u Istarskom razvodu kao element diobe prostora. Josip Brutulić, *Istarski razvod*, Pula 1978., 117, 254.

Sl. 1. Položaj Svetvinčenta na granici s Pazinskom knežijom. Označen je kaštel Svetvinčentat (S. Vincenzo) i granice feudalnoga posjeda. Kartu je izradio mletački kartograf Pietro Santini 1790.

Geneza i rani razvoj naselja

Prema nekim autorima, počeci Svetvinčenta su povezani s benediktincima iz Ravene koji su mogli imati stanovitu ulogu u inicijalnom razvoju naselja. Naime, među dvadesetak benediktinskih samostana u Porečkoj biskupiji u 12. stoljeću spominje se i Svetvinčentat.³ U to je vrijeme crkva sv. Vincenta mogla biti opatijska crkva, no moguće je i da je posjed oko crkve pripadao nekom od benediktinskih samostana, a da je sama crkva bila središte takvoga posjeda te

³ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III, Tkon 1965., 134. Ostojić temelji svoju tezu o prisutnosti benediktinaca u Svetvinčentu na podacima koje donosi Pietro Kandler, *Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale*, Trieste 1885., 37. Crkva sv. Vincenta kao opatijska benediktinska crkva datira se u kasno 10. stoljeće, a u 12. stoljeću opatijsku crkvu zamjenjuje jednostavna romanička crkva posvećena istom titularu. Samostan prestaje postojati 1314., a sačuvala se samo crkva sv. Vincenta. Usp. Bernardo Schiavuzzi, „La malaria in Istria. Ricerche sulle cause che l'hanno prodotta e che la mantengono“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, 5, 1889., 408.

se oko nje počelo formirati naselje.⁴ Prema suvremenijim tumačenjima, izvori ne daju čvrstu potvrdu o postojanju benediktinske opatije u Svetvinčentu, no ne isključuju mogućnost da je Svetvinčenat bio posjed nekoga drugog samostana.⁵ U svakom slučaju prvotnu jezgru naselja činila je crkva sv. Vincenta. Pouzdanija informacija o Svetvinčentu potječe iz 1178., kada se spominje u darovnici pape Aleksandra III. Tim dokumentom porečkom biskupu potvrđuje se posjed nad crkvom sv. Vincenta i njezinim kapelama (*ecclesiam sancti Vincentii cum capellis suis*),⁶ što je najstariji spomen crkve sv. Vincenta.⁷

Od 1211. do 1384. Svetvinčenat je u vlasništvu obitelji Castropola, kada novo urbano središte naselja postupno postaje utvrđena rezidencija upravitelja posjeda. Ostaje dvojbeno kada se to točno dogodilo. Naime, u ispravi iz 1252. Svetvinčenat se još uvijek titulira kao selo (*villa*) u posjedu Galvana Castropole.⁸ U ispravi iz 1264., koja se često spominje kao dokaz postojanja kaštela, spominje se kuća gastalda, a ne kaštel (*apud S. Vincentium in domo Castaldionis d. Potestati de Pola*).⁹ Također, u Istarskom razvodu 1325. Svetvinčenat se naziva „komun Svetoga Vicenca“.¹⁰ Iz navedenoga možemo zaključiti da su Castropole svakako izgradile rezidenciju na mjestu današnjega kaštela, ali ne možemo sa sigurnošću znati radi li se o kaštelu ili nekom jednostavnijem tipu utvrđene građevine.¹¹ U svakom se slučaju može pretpostaviti da je prvotna feudalna rezidencija ubrzo postala sekundarno središte naselja.

Kaštel se izrijekom ne spominje ni u darovnici iz 1384. kojim obitelj Morosini preuzima vlast nad feudom i selom Svetvinčentom (*villa Sancti Vincentij*).¹² Selo je svakako teško stradalo 1420. tijekom rata između Venecije i akvilejskoga patrijarha (tada vlasništvo nad posjedom dijele Morosinijevi i Krotendorf).¹³

4 Boris Vučić, „Kaštel u Svetvinčentu“, *Vjesnik istarskog arhiva*, 6-7, 2001., 108.

5 Željko Bistrovčić, „Problem naručitelja zidnih slika majstora Ognobenusa u crkvi sv. Vincenta u Svetvinčentu u kontekstu vlasništva nad posjedom Svetvinčenta“, u: *Notabile castrum / castello ben munito e ornato: Kašteli Petrapilosa i San Vincenti u povijesnom i građevinskom kontekstu*, ur. Josip Višnjić, Svetvinčenat 2019., 54-55.

6 Mate Križman, „Isprava Aleksandra III. iz 1178. Paleografski i filološki pristup“, u: *Libri žminjski: liber drugi*, ur. Slavko Krajar, Žminj 2008., 31-32.

7 Često se navodi da se prvi spomen Svetvinčenta nalazi u ispravi cara Otona II. iz 983., no isprava ga ustvari ne spominje. Za prijevod isprave iz 983. usp. isto, 33-34.

8 Pietro Kandler, *Codice diplomatico istriano*, II, Trieste 1986., 491 (N. 287).

9 Bernardo Benussi, „Nel medio evo. Pagine di storia istriana“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, IX, 1894., 74-75.

10 Bratulić, *Istarski razvod*, 254.

11 Vučić, „Kaštel u Svetvinčentu“, 115.

12 Za čitavu ispravu usp. Camillo de Franceschi, „Il comune polese e la signoria dei Castropola“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XX, 1905., Documenti, XXXIII, 29-32.

13 Nakon osvajanja unutrašnjosti Istre, Fridrik III. je dio teritorija pridružio Pazinskoj knežiji, a neke poput Svetvinčenta je prepustio samostalnim kapetanima. Camillo De Franceschi, *Storia documentata della Contea di Pisino*, Venezia 1964., 55-56.

Godine 1470. u Svetvinčentu stoluje kapetan koji predstavlja njemačkoga cara Fridrika III.¹⁴ Konačno, kada su 1485. Morosinijevi dovršili opsežno preuređenje kaštela u renesansnu građevinu značajnoga volumena, on postaje dominantna točka naselja i tu funkciju zadržava do današnjih dana. S obzirom na ratno ozračje i nesigurnost u kojoj se Svetvinčenat razvija tijekom 15. stoljeća, sasvim je izvjesno da je već tada kaštel sa svojim obrambenim funkcijama i kao sjedište vojne posade definitivno preuzeo funkciju središta naselja, no sve dok nije izgrađena crkva Navještenja Marijina, prostor oko crkve sv. Vincenta zasigurno je zadržao ulogu u razvoju naselja kao njegovo sekundarno žarište (1466. dograđena joj je sakristija). Formiranje trga oko kaštela isprva je imalo obrambenu funkciju (preglednost terena), kao što je u obrambene svrhe iskorištena i velika vrtača uz sjeverni rub kaštela koja je, otežavajući pristup kaštelu, činila njegov dodatni obrambeni element. Naselje se tada primarno razvijalo duž prometne komunikacije sjever-jug koja tangira zapadni rub današnjega središnjeg trga, i to u svom južnom dijelu. Potvrdu tomu daje i lokacija crkve sv. Antuna Opata locirana na istoj prometnoj komunikaciji neposredno južno od današnjega trga vjerojatno u 14. stoljeću. Istodobno, trasa dijagonalnoga puta koji u naselje ulazi iz smjera jugoistoka, a na čijem se obodu nalazi crkvice sv. Katarine (datirana u 14. stoljeće), te se danas zaustavlja na točki središnjega trga, u ranoj fazi razvoja naselja vjerojatno je produžavala sve do crkve sv. Vincenta. U tom slučaju lokacija trga, kao i samoga kaštela, bila je određena križištem tih dviju povijesnih prometnih komunikacija.

Renesansna preobrazba naselja

Značajnija preobrazba naselja započinje početkom 16. stoljeća, vjerojatno nakon što je Pietro Morosini uspio riješiti spor s porečkim biskupom Girolamom Campeggiom, koji mu je nakon izumiranja loze Paola Morosinija osporavao pravo na nasljedstvo. Iako je spor formalno zaključen u Morosinijevu korist tek 1524., već 1520. Morosini je formalno preuzeo upravljanje posjedom te iste godine izdao Statut koji je uređivao daljnji feudalni život mjesta.¹⁵ Uz to, razvoj Svetvinčenta početkom je 16. stoljeća usporavao dugogodišnji rat između Mletačke Republike i Kambrejske lige (1508. – 1523.) koji je opustošio i unutrašnjost Istre. Potpisivanja ugovora o miru 1521. i 1535. stvorila su kakvo-takvo primirje, iako će se razgraničenje mletačke Istre i

¹⁴ Isto, 55.

¹⁵ Marco Tamaro, *Le città e le castella dell'Istria*, II, Parenzo 1893., 659.

Istarske knežije (tzv. *diferentie*) rješavati još dugo vremena.¹⁶ Prema mirovnom ugovoru posjed Svetvinčenat 1535. ostaje u vlasništvu obitelji Morosini te i formalno prelazi u sastav Mletačke Republike. Potpisivanje mira omogućilo je snažniji razvoj Svetvinčenta i nastavak njegove urbane preobrazbe koja je započela krajem 15. stoljeća, a koja je zasigurno bila potpuno obustavljena tijekom rata. Novi mirnodopski uvjeti, ali i važan položaj naselja u odnosu na obližnju mletačko-austrijsku granicu donijeli su Svetvinčentu novi uzlet. Potvrđuju to i podaci o kretanju broja stanovnika. Naime, od 1580. do 1587. broj stanovnika župe Svetvinčenat procijenjen je na 1413 stanovnika, što čini demografski maksimum župe između 1570. i 1729.¹⁷

Upravo u to vrijeme naselje pod vodstvom obitelji Morosini započinje svoju preobrazbu iz srednjovjekovnoga feudalnog sela u renesansno naselje izraženije urbane fizionomije. Kaštel koji postaje ishodište preobrazbe značajno je utjecao ne samo na formiranje trga već i na položaj i gabarite okolnih zgrada. Prema Borisu Vučiću, elementi budućega razvoja naselja planski su postavljene.¹⁸ Trg dobiva oblik trapeza u kojem čitavu sjevernu stranu omeđuje kaštel s palačom, istočna strana definirana je pozicijom crkve Marijina Navještenja čija je gradnja započela između 1492. i 1503., a završena je do sredine 16. stoljeća.¹⁹ Crkva zajedno sa stambenom jednokatnicom (kućni br. 4) izgrađenom u istom razdoblju potpuno zatvara istočnu stranu trga.²⁰ U isto vrijeme definirana je i južna strana trga (moguće rukom istoga graditelja), na kojoj je izgrađena *loggia*. Trapezoidni oblik trga ukazuje na nastojanja renesansnih majstora o stvaranju određene urbane scenografije. Naime, sužavanje trga na istočnoj strani vjerojatno je bilo namjerno, s ciljem optičke korekcije. Istodobno se oko glavnoga trga planirala izgradnja stambenih kuća koje će feudalni gospodar nuditi kolonima. Tako se u neposrednoj blizini počinju graditi grupacije kuća duž već formiranih prometnih komunikacija. One isprva nisu činile blokove

16 Miroslav Bertoša, *Istra: doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)* (dalje: *Istra: doba Venecije*), Pula 1995., 461-511.

17 Danijela Doblanović, *Žrvanj života: stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća* (dalje: *Žrvanj života*), Zagreb 2017., 35.

18 Vučić, „Kaštel u Svetvinčentu“, 125.

19 U svom testamentu iz 1492. Marko Morosini navodi točne upute o položaju i načinu gradnje župne crkve. Sukladno tome, početak gradnje crkve treba datirati između vremena nastanka oporuke 1492. i njegove smrti 1503. godine. Stefanie Grion, „Santa Maria Annunciata a Sanvincenti in Istria, un catalogo di citazioni al antica“, *Archeografo triestino*, LXXI, 2011., 12, 16. Do intenzifikacije radova dolazi 1527., kada su angažirani majstor Donado i majstor Martin iz Lugana. Doblanović, *Žrvanj života*, 28. O umjetničkoj opremi crkve i njezinim venecijanskim uzorima usp. Nina Kudiš Burić, „Oltari presvetog Sakramenta u Savičenti i Osoru: problemi konteksta, tipologije, uzora i autora“, u: *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, ur. Predrag Marković i Jasenka Gudelj, Zagreb 2008., 302-303.

20 Branko Vučić, „Crkva sv. Marijina Navještenja u Svetvinčentu“ (dalje: „Crkva sv. Marijina Navještenja“), *Prostor*, 2, 10, 1995., 338, 351.

zbijenih kuća inače tipičnih za renesansne gradove istočne obale Jadrana pa su tako izgrađene kuće imale više ruralni nego urbani karakter.

Urbana preobrazba naselja s njegovom obrambenom ulogom u mletačko-habsburškom razgraničenju nije promaknula lokalnim kartografima. Nije slučajno da upravo između prvoga i drugoga mirovnog ugovora između Mletačke Republike i Kambrejske lige nastaje i prva regionalna karta Istre iz pera Pietra Coppo, koji djeluje u Izoli kao bilježnik i sudski tajnik.²¹ On je 1525. načinio kartu Istre na kojoj je prvi put zabilježeno i ime Svetvinčenta (*S. Uicenti*), nakon čega taj toponim uobičajeno nalazimo na kasnijim kartama Istre (sl. 2). Zanimljivo je da usprkos činjenici što karta nastaje u vrijeme

Sl. 2. Svetvinčentat na karti Pietra Coppo iz 1525. (Coppo, *Le "Tabulae"*)

²¹ Ova Coppova karta nalazi se u sklopu njegova djela *De Summa totius orbis* koje je pohranjeno u Pomorskom muzeju u Piranu. Zanimljivo je da u svom djelu *Del sito de Lustria* (napisano oko 1529., a objavljeno 1540.), u kojem donosi kratak opis Istre, ne spominje Svetvinčentat. Za faksimilsko izdanje karte Istre iz 1525. usp. Pietro Coppo, *Le "Tabulae" (1524-1526): una preziosa raccolta cartografica custodita a Pirano*, a cura di Luciano Lago e Claudio Rossit, Trieste 1984.

kada je pitanje teritorijalizacije mletačke Istre te razgraničenja s Pazinskom knežijom bilo središnje pitanje, granica nije označena, vjerojatno zbog njezine nedovoljne definiranosti i brojnih sporova koji su u vrijeme nastanka karte još uvijek bili neriješeni. Prva pojava Svetvinčenta na karti, i to označenoga simbolom utvrđenoga naselja (kaštela), svakako je rezultat njegove uloge kao važne utvrde novouspostavljenoga mletačkog pograničja.

Prostorni razvoj Svetvinčenta u 17. stoljeću

Razvojni zamah koji je Svetvinčenat doživio početkom 16. stoljeća već je krajem toga stoljeća bio usporen. Renesansnu transformaciju naselja prvo je zaustavila promjena vlasnika feudalnoga posjeda. Naime, 1560. posjed Svetvinčenta ženidbenim vezama prelazi iz ruku obitelji Morosini u ruke obitelji Grimani, u čijem će vlasništvu ostati sve do 1846. godine. Obitelj Grimani bila je više zaokupljena obrambenim funkcijama naselja nego planiranjem njegova komunalnoga uređenja i budućega urbanoga razvoja. Usto je 1586. kaštel zahvatio veliki požar u kojem je osobito stradala palača kaštela, nakon čega je valjalo provesti hitnu obnovu čitavoga zdanja, o čemu i danas svjedoči natpis uklesan iznad ulaznoga portala.

Usmjerenost Grimanija prema vojnim funkcijama naselja bila je rezultat dugogodišnjih napetosti na obližnjoj mletačko-habsburškoj granici, a koje su početkom 17. stoljeća kulminirale u ratnoj kataklizmi Uskočkoga rata (1615. – 1617.). Pritom valja napomenuti da je rat u Istri nastavljen i nakon sklapanja Madridskoga mira te da su krvavi sukobi i razaranja u Istri trajali sve do srpnja 1618. godine. Dugotrajne posljedice toga rata, kojima se dvadesetak godina poslije pridružila i epidemija kuge 1630. – 1632., izrazito su se negativno odrazile na razvoj Istre pa tako i Svetvinčenta kao mletačke granične utvrde. Blokada trgovačke razmjene i prometnih komunikacija, brojne pljačke te ukidanje uzajamnoga prava ispaše između mletačkih i habsburških podanika imala je vrlo teške posljedice za Istru koje su se ogledale u povećanju siromaštva, gladi i općoj depopulaciji te pljačkaškim prepadima u kojima bi se otimala živežne namirnice. Sukobi na kopnu bili su osobito teški jer je u njima osim uskoka sudjelovalo mnoštvo naoružanih seljaka koji su palili čitava sela i ljetine. Na prijelazu 1615. u 1616. uskoci i naoružani seljaci spalili su i popljačkali niz sela u mletačkoj Istri, a na putu im se našao i Svetvinčenat koji je tom prilikom teško stradao.²² Polovicom 1616. providur Loredan poslao je

²² Bertoša, *Istra: doba Venecije*, 329.

dotatne vojne posade u kaštele pa tako i u Svetvinčenat, što je onemogućilo pljačkaše da zauzmu istarske mletačke utvrde, no neutvrđena sela i zaseoci ostali su posve nezaštićeni.

Kako su se opisani događaji odrazili na izgled i razvoj Svetvinčenta i njegova feudalnoga posjeda? Kao snažna utvrda, Svetvinčenat je bio sjedište mletačke vojske, a povremeno i generalnoga providura. Kapetan kaštela imao je vojnu i sudsku vlast.²³ U tom smislu dolazi do izrazite militarizacije naselja u kojem se poljoprivredna proizvodnja posjeda donekle zapušta. Iako je posjed nesumnjivo teško stradao, Svetvinčenat je kao središnje naselje posjeda zasigurno bilježio priljev izbjeglica iz okolnih neutvrđenih naselja. Te su migracije (unutrašnje i vanjske) značajno utjecale i na sastav stanovništva, koje postaje etnički raznovrsnije. Multikulturalnost naselja poslije će biti dodatno naglašena kolonizacijom stanovništva iz Dalmacije i područja Trevisa.²⁴ Ipak, taj migracijski priljev nije mogao kompenzirati posljedice povećane smrtnosti uslijed ratnih zbivanja, oskudice i niskoga nataliteta te epidemije kuge. Procjene broja stanovnika župe Svetvinčenat s obzirom na stopu nataliteta, odnosno broj krštenih govore u prilog stagnacije ili laganoga pada broja stanovnika tijekom čitavoga 17. stoljeća.²⁵ Tako se procjenjuje da je od 1670. do 1679. broj stanovnika iznosio 1187, od 1680. do 1689. 1104, a da je od 1690. do 1699. župa imala 1137 stanovnika.²⁶ U demografskom smislu do revitalizacije naselja dolazi tek početkom 18. stoljeća.

U prostornom smislu, Svetvinčenat se nastavio razvijati na rasteru uspostavljenom do sredine 16. stoljeća, no daljnji razvoj više nitko nije usmjeravao. S obzirom na kontinuirani pad broja stanovnika, broj kuća je stagnirao ili čak opadao. To je rezultiralo vrlo sporom izgradnjom karakteriziranom neplanskom parcelacijom koja nije poštivala već uspostavljenu urbanu strukturu pa su kuće građene u kasnom 16. te tijekom 17. stoljeća izvan prije zadatoga rasporeda. Također, kuće su zadržavale gospodarsko dvorište ograđeno zidom, što je naselju usprkos planski urbaniziranoga glavnog trga davalo karakter ruralnoga naselja. Dok su u Svetvinčentu uglavnom živjeli ljudi višega staleža

23 O pravnim aspektima feuda Svetvinčenat vidi: Danijela Dobljanović, „Feudalna uprava Svetvinčenat (Giurisdizione feudale di San Vicenti) 1687./1815. [1816./1817.1834.-1838.] sumarno-analički inventar“, *Vjesnik istarskog arhiva*, 14-16, 2009., 105-183.

24 Po prezimenima znamo da su se useljenici iz talijanskih zemalja i Karnije primarno naseljavali u samom Svetvinčentu, dok novopridošlo stanovništvo u selima feuda uglavnom čine ljudi slavenskoga podrijetla. Više o tome Dean Brhan, „Castro San Vincenti. L'andamento della popolazione e i flussi migratori“, *Atti del Centro di ricerche storiche*, XLVIII, 2018., 383-404.

25 Granice župe poklapaju se s granicama feudalnoga posjeda Svetvinčenta.

26 Dobljanović, *Žrvanj života*, 35.

(kapetani, liječnici, trgovci, obrtnici i sl.), u selima feuda živjeli su podanici koji su se bavili poljoprivrednom proizvodnjom. Popis stanovnika iz 1613. na području feudalnoga posjeda dokumentirao je postojanje četiriju sela, iako je izvjesno da ih je već tada bilo više.²⁷

O stanju Svetvinčenta nakon Uskočkoga rata govore nam zapisi dvaju istarskih kroničara, Giacomina Filippa Tomasinija i Prospera Petronija. Tomasini je bio dugogodišnji biskup novigradske dijeceze, polihistor te autor horografije o Istri *De Commentari storici geografici della Provincia dell'Istria, libri otto*.²⁸ Djelo je dovršeno sredinom 17. stoljeća na temelju znanstvenih istraživanja, prikupljanja arhivskih i knjižnih podataka, ali i na temelju obilazaka Istre, proučavanja svakodnevnoga života njezinih stanovnika. Opisujući Svetvinčenat, Tomasini naglašava da su Grimaniji kao feudalni gospodari dopustili naseljavanje Morlaka, kao i izbjeglica iz okolnih naselja. Posjed je bogat dvjema šumama, Prostimo i Preseka, a na poljima se između ostalog uzgajaju mahunarke, žito,²⁹ krma te bijelo i crno vino koje se nikada ne kviri. Potom nastavlja o klimi naglašavajući da je ondje zrak vrlo dobar, ali je vidljiv nedostatak vode pa stanovnici ovise o cisternama (šternama) i lokvama. U središtu posjeda je utvrda s četiri kule, u koju se ulazi kroz vrata koja su osigurana mostom na podizanje. Utvrda može primiti 200 ljudi pod oružjem, a tu se nalazi i stan za kapetana kojega nazivaju rektorom. U utvrdi su stanovi za vojnike, skladišta, pekara, mjesto za streljivo te prostorija za oružje za dvjesto mušketira te dvije velike cisterne. Ispred utvrde je velik trg, s južne strane omeđen prekrasnom lođom, dok istočnu stranu zatvara crkva Marijina Navještenja s pet oltara, dobrim slikama, orguljama i sakristijom punom srebrnoga posuđa. Sve glavne ulice mjesta utječu u glavni trg i čine to naselje vrlo lijepim. Na posjedu se, kaže Tomasini, nalaze i druge crkve, uključujući i onu sv. Vincenta. Samo naselje ima 100 pješaka i 500 duša. Na posjedu postoji još pet manjih zaselaka, koji zajedno mogu imati još stotinu duša. Svi su ti ljudi slaboga statusa i bave se poljoprivredom, osim nekoliko civila (vjerojatno se misli na slobodnjake koji su se bavili obrtom i trgovinom). Prema Tomasiniju, fontik (spremište za žito) Svetvinčenta vrijedio je trideset tisuća dukata. Plaća kapetana bila je sto pedeset dukata s darovima

27 Taj je popis na feudu zabilježio pet cjelina: *Terra* (Svetvinčenat), *San Briccio*, *Villa della Radegosa*, *Villa de Laco* i *Villa de San Zerman*, na kojima je 1613. živjelo nešto manje od 1100 stanovnika. Isto, 124.

28 Rukopis je u skraćenom i ponešto izmijenjenom izdanju objavljen u Trstu 1837. Za opis Svetvinčenta vidi Giacomo Filippo Tommasini, „De' commentarij storici-geografici della provincia dell'Istria“, *Archeografo triestino*, 4, 1837., 429-431.

29 Dobljanović, *Žrtvanj života*, 19.

u konjima i sijenu te drvu za loženje. Osim kapetana, u upravljanju posjedom veliku ulogu imalo je Vijeće (*Consiglio Castri Sancti Vincentij*) u koje su se birali predstavnici najuglednijih obitelji.³⁰

Slične informacije prenosi i Prospero Petronio u *Memorie sacre e profane dell'Istria* iz 1681.,³¹ koji svoje zapise uvelike temelji na Tomasiniju. Ipak, Petronio je učinio značajan iskorak – on je opisu naselja priložio i vedutu, najstariji cjeloviti slikovni prikaz Svetvinčenta s njegovim kaštelom i naseljem.³² Veduta prikazuje prostor čitava feudalnoga gospodarstva s naseljem Svetvinčenat u svojem središtu (sl. 3).³³ Istočno i južno od Svetvinčenta označene su šume koje spominje i Tomasini. Simbolima pojedinačnih stabala (pašnjak/voćnjak), trsova (vinograd), odnosno ravnih linija (oranice) naznačio nam je i dominantne poljoprivredne kulture u određenim dijelovima posjeda. Oko središnjega naselja označio je tek neka sela, i to ona smještena na rubu feuda – Smoljance na krajnjem zapadu, Čabruniće na jugu te Režance i Bokordiće na istočnom rubu, posredno tako markirajući granice Grimanijeva feudalnoga posjeda. Na sjeveru strateški označava poziciju Žminja, prve utvrde s austrijske strane granice. U središtu Petroniova interesa je dakako sam Svetvinčenat s kaštelom i okolnim urbanim tkivom. Njihov je prikaz disproporcionalan s namjerom da naglasi važnost i snagu naselja. Osobito se to odnosi na prikaz kaštela i crkve Marijina Navještenja koji su predimenzionirani u odnosu na ostale objekte. Kaštel vidimo prikazan s mnogo stvarnih detalja. Tako se u dvorištu kaštela uz sjeverni zid vidi jednokatna zgrada, vjerojatno za smještaj vojnika. Sa sjeverne strane dograđen je zid radi dodatne zaštite (do nedavno je na tome mjestu bilo bočalište). Petronio je dokumentirao i izgled glavnoga ulaza u palaču preko drvenoga podiznog mosta. Istočno od utvrde vidimo crkvu Marijina Navještenja u punom sjaju. Jasno je naznačeno trolisno pročelje s bočnom stranom crkve, koje odgovara stvarnom stanju. Uz crkvu vidimo i zvonik za koji se ne zna točna godina izgradnje.³⁴ Prikaz urbanoga

30 Vijeće se sastajalo nedjeljom više puta tijekom godine. Vijećnici su uz kapetana odlučivali o načinu funkcioniranja zajednice: odabirali su predstavnike koji su predstavljali zajednicu u Veneciji u vezi s određenim potraživanjima, imenovali suce, osobe zadužene za kontrolu mjera, javne procjenitelje, sakristane, orguljaša i fontikara, potvrđivali su i izbor liječnika, određivali cijene žitarica, vina i ulja, visine plaća i sl. Isto, 17.

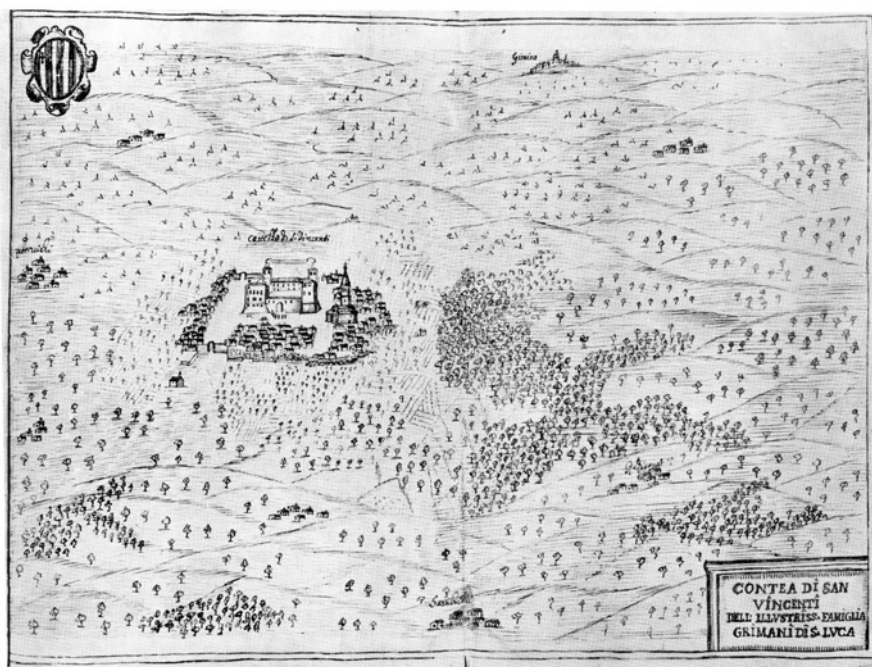
31 Prospero Petronio, *Memorie sacre e profane dell'Istria*, a cura di Giusto Borri, Trieste 1968., 382-387.

32 Nedavno je pronađen jedan stariji kartografski prikaz područja između Svetvinčenta i Vodnjana, koji donosi i vrlo dokumentarnu sliku kaštela u formi vedute, no prikaz naselja je na karti izostavljen. Karta je datirana na kraj 16. stoljeća te je objavljena u Sandra Čelić Višnjčić, „Castello di San Vincenti u razdoblju od 1467. do 1614. godine“ (dalje: „Castello di San Vincenti“), u: *Notabile castrum / castello ben munito e ornato: Kašteli Petrapilosa i San Vincenti u povijesnom i građevinskom kontekstu*, 71.

33 Coatea di San Vincenti dell' Illvstriss. Famiglia Grimani di S. Luca 1681/ Prospero Petronio, oko 1681. Peroertež; 42,3 x 31,6 cm. Archivio di Stato di Venezia, Miscellanea codici, II, b. 40. c. 255.

34 Vučić, „Crkva sv. Marijina Navještenja“, 339.

tkiva oko kaštela manje je vjerodostojan. Ono se sastoji od tri skupine kuća izgrađenih zapadno od kaštela (duž zapadne ulice), južno od glavnoga trga te istočno uz novu župnu crkvu (duž istočne okomice naselja), no njihov izgled i stvarne prostorne odnose nije moguće rekonstruirati. Ipak, razvidno je da kuće smještene istočno i zapadno od kaštela, građene nakon 16. stoljeća, ne poštuju zadani renesansni urbani raster. Pozicija crkve sv. Vincenta se ne raspoznaje. Zanimljiv je i prikaz gradskih zidina oko samoga naselja, pri čemu se prema Petroniju u naselje ulazilo kroz dvojna gradska vrata locirana duž zapadne ulice – sjeverna uza sam kaštel te južna na izlazu iz mjesta. Gradski zid, kako ga je naznačio Petronio, nikada nije potvrđen arheološkim nalazima, ulogu obrane vjerojatno su imali nizovi kuća na vanjskom rubu naselja, no gradska vrata su postojala. To nam potvrđuje jedan mletački spis iz 1613., koji poimenično navodi čak troje gradskih vrata: južna vrata sv. Jelene (*Porta San Elena*, prema crkvi sv. Jelene), sjeverna vrata prema Žlinji (*Porta del Prà*, izgrađena uz rub vrtače sjeverno od kaštela) te vrata sv. Marije Magdalene (*Porta di Santa Maria Maddalena*, koja se kod Petronija ne vide, a dobila su ime prema crkvi sv. Marije Magdalene koja je stajala jugoistočno od naselja i koja je srušena krajem 18. stoljeća).³⁵

Sl. 3. Utvrda i feud Svetvinčenat prema Prosperu Petroniju 1681. (Petronio, *Memorie sacre e profane dell'Istria*)

35 Čelić Višnjić, „Castello di San Vincenti“, 71.

Revitalizacija 18. stoljeća

Feudalni posjed Svetvinčenta Grimanijevima je donosio značajan prihod. Obitelj Grimani sukladno tome posvećivala je veliku pozornost vođenju posjeda, prije svega upravljanju prihodima od poljoprivredne proizvodnje i iskorištavanja šuma. Prema onome što se predavalo u fontik, znamo da se na području feudalnoga posjeda Grimanijevih sijala pšenica, raž, ječam, proso i pir.³⁶ Uz to, osobito veliku ulogu imalo je ovčarstvo, uzgoj vinove loze, odnosno proizvodnja vina te iskorištavanje i izvoz drvene građe. Tijekom 18. stoljeća za potrebe vođenja zemljišnoga posjeda pojedine feudalne obitelji na području Istre sve češće izrađuju katastik, zemljišnu evidenciju srodnu urbarima koja po svojoj naravi predstavlja preteču katastra.³⁷ Jedan takav katastik obitelj Grimani dala je izraditi u lipnju 1700. godine. Katastik je tada nastao zbog rektifikacije međa feudalnoga posjeda s okolnim mletačkim posjedima te s teritorijem Pazinske knežije. Naime, Svetvinčenat je graničio s teritorijem Bala, Vodnjana, Barbana i Dvigrada te sa Žminjem s austrijske strane. Taj je katastik upotrijebljen kao osnova za novo stanje iz 1782. godine. Zemljišna karta posjeda iz pera inženjera Francesca Galla koja je pritom nastala pruža nam uvid ne samo u stanje izgrađenosti Svetvinčenta već i u naseljenost te strukturu čitavoga posjeda (sl. 4).³⁸

Tako možemo vidjeti da je kolonizacija posjeda od 17. stoljeća značajno uznapredovala. Čak deset naselja na posjedu označena su kao *villa* (sela): Bibići, Štokovci, Režanci, Medošići, Boškari, Čabrunići, Bokordići, Pustijanci, Bričanci i Smoljanci. Osim sela okupljenoga tipa, na posjedu je tipična i pojava osamljenih gospodarstava, stancija, te malih obiteljskih zaselaka, kojih je 1782. bilo značajan broj.³⁹ S obzirom na to da se i kod naziva sela i kod stancija u pravilu radi o patronimičkim toponimima, jasno je da su njihovi stanovnici bili primarno slavenskoga podrijetla (ipak, izraženije kod sela, a manje kod stancija). To potvrđuju i popisi stanovništva. Broj stanovnika na posjedu,

36 Doblanović, *Žrvanj života*, 19.

37 Mirela Altić, „Preteče i uzori Franciskanskoga katastra Istre“, *Histria*, 11, 2021. (rukopis predan za objavu).

38 *Giurisdizione di S. Vincenti di Ragione assoluta dell'illustrissimo, ed eccellentissimo Sig[nor] Giacomo Grimani, Posta in Disegno a venti, e misure Per La Conservazione dei suoi Confini chiaramente indicati Da Molti antichi Pilastru di Pietra regolarmente piantati che la dividono da Gimino, Due Casteli, Valle, Dignano, e Barbana, con La Scorta della Revisione 2. Giugno 1700. In ubbidienza ai venerati Comandi dell'Ill[ustris]t[ro]mo, ed Ecc[ellentis]t[ro]mo Giurisdicente suddeto Signore e Patrone Assoluto della Giurisdizione medesima. Scala di Petriche Venete. Il Bosco Preseca è di C. di pad. i n.o. 69.4 Francesco Gallo Ing[egner]e e Pub[bl]i[co] F[ecit], 1782.* Rukopis u boji; 135 x 140 cm. Arhiv Porečke i Pulske biskupije. Plan je neuobičajeno orijentiran, s istokom uz gornji rub karte (a ne sjeverom, kao što je to tada već bilo uobičajeno).

39 Kao stancije, osamljene kuće ili zaseoci spominju se Vidulini, Raponji, Stankovići, Bergamo, Bijažići, Tončić, Špetić, Pust, Frankac, Macić, Pajkovići, Stente, Cranzetti, Lupieri, Spinoti, Frlini i Foli.

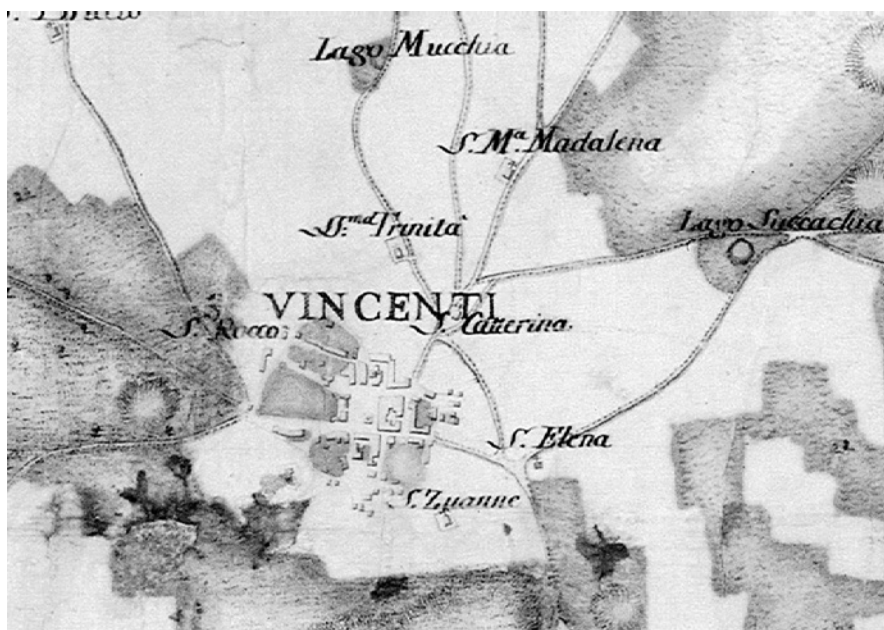
kao i u samom Svetvinčentu tijekom 18. stoljeća počeo je značajnije rasti. Nakon što je krajem 17. stoljeća broj stanovnika posjeda (župe) pao na 700, tijekom 18. stoljeća on polako ali kontinuirano raste. Već 1726. na posjedu je popisano oko 1100 stanovnika, 1732. njih 1414, da bi do 1779. broj stanovnika dosegnuo 1478.⁴⁰ Razdoblje između 1730. i 1780. obilježeno je najvećim demografskim rastom naselja u njegovoj ranonovovjekovnoj povijesti. Rezultat je to izostanka ratova te stabilnoga gospodarstva samoga posjeda. Na posjedu je karakteristična i pojava osamljenih crkvice (često označene kao poljske crkvice). Na karti iz 1782. dokumentirane su sve crkve koje se spominju i u vizitaciji iz 1603., što govori u prilog njihove starosti, ali i o dobroj brizi za njihovo održavanje.⁴¹ Uz to, na karti je označena i crkvice sv. Roka, koja je na sjeveroistočnom rubu grada izgrađena 1622. za zaštitu od kuge.

U uvjetima demografskoga rasta te gospodarskoga razvoja samo naselje Svetvinčenat također je doživjelo stanovit prostorni rast. Pritom glavno ishodište urbanizacije predstavlja središnji trg i glavna (zapadna) ulica. U tom je području došlo do nove izgradnje, poglavito duž sjevernoga i južnoga kraja zapadne ulice. Izgradnja u tom dijelu naselja urbanoga je tipa, kuće se izgrađuju u manje-više kontinuiranim nizovima, uglavnom bez predvrtova, formirajući tako zajedničko urbano pročelje koje gleda prema glavnoj ulici. Prometna komunikacija između središnjega trga i crkve sv. Vincenta i nakon izgradnje nove crkve na središnjem trgu zadržala je veliko značenje pa ulice koje vode od središnjega trga prema zapadu (obično nazivane prema crkvama ulicama sv. Vincenta i sv. Antuna, prema kojima vode odnosno prolaze) također doživljavaju daljnju izgradnju koja se odvija duž ulice, ali i unutar blokova, čime se izrazito povećava gustoća izgrađenosti. Slična pojava zapaža se i u izgradnji kuća u unutrašnjosti bloka južno od središnjega trga, gdje se u nekadašnjim stražnjim dvorištima i okućnicama grade novi stambeni objekti. Značajnu izgradnju doživljava i istočni predio naselja, omeđen istočnom ulicom (od crkve Marijina Uznesenja prema sjeveru) te ulicom koja prolazi iza crkve Marijina Uznesenja te se nastavlja prema crkvi sv. Roka. I ta je izgradnja definirana uličnim pravcima, no kuće su ovdje češće okrenute bokom prema ulici, ostavljajući međuprolaze prema unutrašnjosti čestice (gospodarsko dvorište). Treći tip urbanoga razvoja zapaža se u južnom dijelu

40 Jakov Jelinčić, „Arhivsko gradivo o Svetvinčentu u Državnom arhivu u Pazinu, župnom arhivu u Svetvinčentu i u Biskupijskom arhivu u Poreču“ (dalje: „Arhivsko gradivo“), *Vjesnik istarskog arhiva*, 6-7, 2001., 39.

41 Radi se o crkvicama sv. Germana, sv. Ivana Krstitelja, sv. Nikole, sv. Bricija, sv. Mateja, sv. Jelene, sv. Marije od trih kunfina ili Sacijani i sv. Ivana Evandelista.

naselja omeđenoga južnim krajem zapadne prometnice te ulicom koja iz naselja izlazi na jugoistok (uz crkvu sv. Katarine). Ondje je izgradnja vrlo rahla, s puno poljoprivrednih čestica između kuća pa taj dio naselja zadržava snažnije izraženu ruralnu fizionomiju. Promjene su se događale i unutar kompleksa kaštela. Naime, čini se da se u dvorištu kaštela, osim zgrade uz sjeverni zid, nalazi još jedna dozidana zgrada uz istočni zid kaštela. Opisanu urbanizaciju potvrđuje već i Petroniova veduta koja dokumentira iste dominantne smjere izgradnje naselja. Krajem sedamdesetih godina 18. stoljeća proveden je i jedan važan komunalni zahvat u Svetvinčentu. Naime, Girolamo Grimani naredio je uređenje novoga groblja. Gradnja koja je trajala od 1766. do 1779., a financirala se doprinosom svih obitelji, omogućila je izgradnju novih kamenih grobnica koje će zadovoljavati sanitarne uvjete i spriječiti širenje neugodnih mirisa, što je često bio slučaj sa starim grobnicama.⁴²

Sl. 4. Plan feudalnoga posjeda Svetvinčenta iz 1782. Orijentiran je s istokom uz gornji rub karte. (Arhiv Porečke i Pulske biskupije)

Prema modernom dobu: razvojni trendovi 19. stoljeća

Propašću Mletačke Republike 1797. te uspostavom prve austrijske uprave nestalo je stoljetne podijeljenosti Istre na mletački i austrijski dio. Istra je

⁴² Jelinčić, „Arhivsko gradivo“, 22.

konačno bila funkcionalno i upravno povezana u jedinstvenu cjelinu pod upravom Austrijskoga Carstva. Ipak, novouspostavljena situacija nije dugo trajala. Već 1805. nekadašnja mletačka Istra ulazi u sastav Francuskoga Carstva kao dio Ilirskih provincija, a 1809. jednako se događa i s nekadašnjom Istarskom knežijom. Tek 1813. čitava je Istra ponovno ujedinjena u sklopu Austrijskoga Carstva. Ujedinjenje Istre pod zajedničkom vlašću te njezina povezanost s neposrednom okolicom (Trst, dio kvarnerskih otoka, Posočje) omogućit će povoljnije uvjete političkoga i ekonomskoga razvoja Istre. Političke promjene na tlu Istre značajno su promijenile i uvjete razvoja samoga Svetvinčenta. Obitelj Grimani di Luca ostala je nominalno gospodarom feudalnoga posjeda Svetvinčenta i nakon 1797., sve do ukinuća kmetstva. Tek nakon propasti feudalnoga sustava 1846., Grimanijevi su prodali kaštel s feudom porečkom biskupu. U vrijeme prodaje kaštela u njemu se više nije živjelo, a područje bivšega feuda u potpunosti je inkorporirano u upravni i pravni sustav Austrijskoga Carstva. Uspostavom francuske, odnosno austrijske vladavine u čitavoj Istri otpočinja i službeni popisi stanovništva, koji donose pouzdane demografske podatke po naseljima. Tako je 1811. u naselju popisano 206 stanovnika,⁴³ dok Brodmann u svojoj kronici iz 1821. za tu godinu navodi 214 stanovnika.⁴⁴

U sklopu upravne i porezne reforme koju Austrija na teritoriju čitavoga Carstva pokreće nakon 1813. dolazi do pokretanja nove katastarske izmjere Carstva, kada će i Istra prvi put dobiti katastar za čitavo svoje područje. Nakon objave Patenta o stabilnom katastru 23. prosinca 1817. otpočinja nova izmjera Carstva, koja je po tadašnjem caru Franji poznata i kao franciskanska izmjera. Sustavnom izmjerom koja će na području Austrijskoga primorja biti provedena od 1817. do 1821. nastali su katastarski planovi te pripadajući operati s popisom kućevlasnika koji nam omogućavaju uvid u razvoj i prostornu strukturu Svetvinčenta kao nijedan povijesni izvor dotad.⁴⁵ Katastarska izmjera katastarske općine Svetvinčenat, koja se nalazila u sklopu poreznoga okruga Vodnjan, obavljena je 1820. godine. Izmjerom koju je obavio 1820. mjerik A. Müller u mjerilu 1 : 2880 nastao je katastarski plan općine u sedam

43 Za integralni poimenični popis stanovnika Svetvinčenta usp. Doblanović, *Žrvanj života*, 281-323.

44 Giuseppe de Brodmann, *Memorie politico-economiche della città e territorio di Trieste della penisola d'Istria della Dalmazia fu veneta di Ragusi e dell'Albania ora congiunti all'austriaco impero*, Trieste 1821., 124. Zanimljivo je da Brodmann donosi i broj kuća u naselju (56), no katastar iz 1820. opovrgava točnost toga podatka.

45 Mirela Altić, *Katastar Istre (1817.-1960.)*, Zagreb 2001., 10.

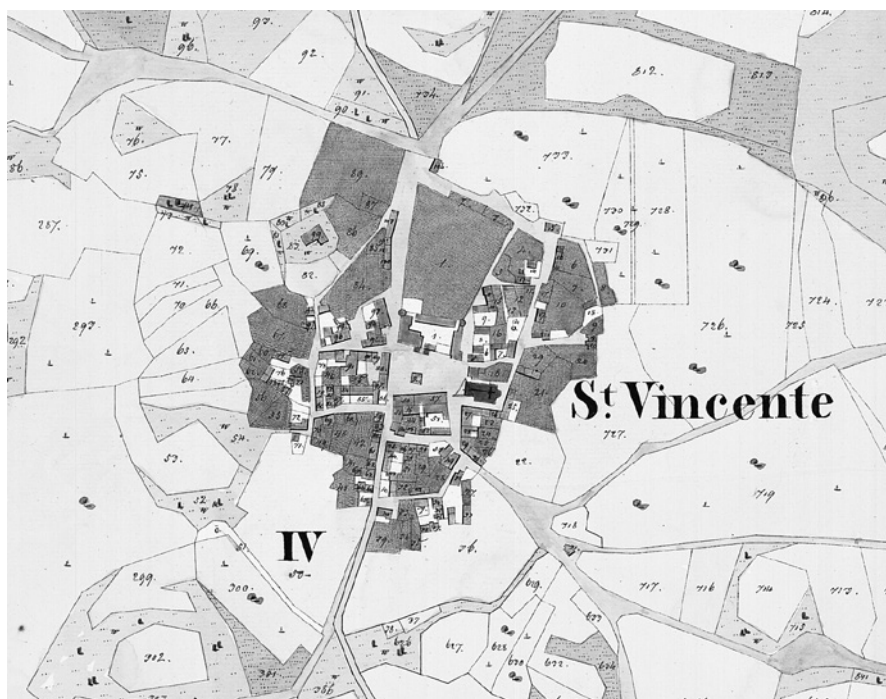
listova.⁴⁶ Granice općine nisu se podudarale s granicama nekadašnjega feuda; naime, katastarska općina Svetvinčenat obuhvaćala je samo naselje Svetvinčenat s pripadajućim stancijama na periferiji, dok su ostala sela nekadašnjega feuda ušla u sastav okolnih općina Smoljanci i Bokordići.

Uvidom u katastarski plan iz 1820. prvi put možemo vidjeti položaj svake pojedine kuće te udjele poljoprivrednih površina u urbanom tkivu naselja (sl. 5). Usporedbom katastarskoga plana iz 1820. i plana feuda iz 1782. možemo vidjeti da je naselje zadržalo prostorni opseg formiran u prijašnjem razdoblju. Iako je došlo do pojedinačnih novih gradnji, naselje nije značajno raslo. Nove kuće podižu se u okviru postojeće urbane forme i na postojećem rasteru ulica. Zapadna gradska prometnica i glavni trg i dalje predstavljaju glavne osovine urbanoga razvoja naselja.⁴⁷ U tom su dijelu kuće građene u kontinuiranim nizovima formirajući zatvorene urbane blokove. Središnji trg dobio je 1808. obnovljenu fontanu, koja i danas stoji na tom mjestu, a izgrađena je prilozima puka.⁴⁸ Čim se odmaknemo od središnjega trga i zapadne ulice, fizionomija naselja se mijenja i dobiva odlike semiurbane izgradnje. Uz iznimku blokova kuća neposredno oko trga, južni i istočni rubovi naselja zadržavaju izraženiji ruralni karakter. To se odražava u bočnoj orijentaciji kuća u odnosu na ulicu kao i izgradnji kuća u unutrašnjosti zemljišne čestice. Takva izgradnja nije mogla stvoriti kontinuirani niz kuća s pročeljem prema ulici, što tom dijelu naselja daje bitno drugačiji karakter. U rubnim dijelovima naselja karakteristično je zadržavanje značajnoga udjela poljoprivrednih površina u urbanoj strukturi grada, prije svega vrtova i voćnjaka koji se prostiru u neposrednom zaleđu stambenih objekata. Nadalje, vidljivo je da kuće na periferiji imaju znatno manji volumen od stambenih kuća u središnjem dijelu grada, što govori u prilog izraženoj socijalnoj stratifikaciji unutar naselja, u kojoj se siromašniji slojevi vezani za zemlju zadržavaju na periferiji, dok viši slojevi, prije svega trgovci i obrtnici, stanuju u središnjem dijelu grada.

46 *Katastral Plan der Gemeinde St. Vincente im Küstenlande Istrianer Kreis, Bezirk Dignano, 1820.* Archivio di stato di Trieste, fond Catasto franceschino, Comune di S. Vincenti, 463 b.

47 Zanimljivo je napomenuti da se u katastarskom planu Svetvinčenta ne spominju standardni nazivi ulica. Lokacije unutar naselja su se i tada nazivale opisnim imenima, kao Zapadna ulica, Istočna ulica, Trg, Ulica iza crkve i sl. To se odrazilo i u katastru iz 1820. Deskriptivne nazive za pojedine ulice i predjele naselja potvrđuje i *Status animarum* iz 1732. Ondje je naselje topografski podijeljeno na: trg i prostor oko trga (*Placa*), iza i sa strane glavne crkve, blizu crkve sv. Antuna, predio prema vratima *del Prato*, kontrada sv. Roka na sjeveroistočnoj periferiji naselja, *Beccaria* – predio oko javne klaonice za koju se ne zna pouzdano gdje se nalazila, predio prema sv. Katarini (jugoistočna periferija), predio oko velike peći (*Forno grande*), na danas nepoznatj lokaciji, te kontrada sv. Jelene (jugozapadno od Svetvinčenta). Doblanović, *Žrvanj života*, 166–167.

48 Cisterna je na trgu postojala na istom mjestu još od 16. stoljeća.

Sl. 5. Svetvinčenat na katastarskom planu iz 1820. (Archivio di stato di Trieste)

Osim katastarskoga plana, izmjerom je nastao i opis kućevlasnika, još jedan izvor od iznimne važnosti za povijest Svetvinčenta.⁴⁹ Iz toga dokumenta saznajemo da je naselje 1820. imalo ukupno 73 kućna broja, odnosno 110 kućnih čestica (kuća),⁵⁰ naime, mnogi su vlasnici posjedovali više od jedne kuće, koje su davali u najam. Ovdje prenosimo popis vlasnika slijedom kućnih brojeva, a osim kućnoga broja – zbog identifikacije objekata na katastarskom planu – u zagradi navodimo i broj kućne čestice. Objekti označeni pridjevkom *casa* odnose se na važnije kuće istaknutijih obitelji. Imena su vlasnika prenesena onako kako su upisana u katastar: Giacomo Grimani (kućni broj 1, kaštel, kućna čestica 1; *loggia*, kućna čestica 58), župa (kućni broj 2, kućna čestica 5; crkva sv. Roka, čestica 31; crkva sv. Katarine, čestica 59; crkva sv.

49 Archivio di stato di Trieste, fond Catasto franceschino, Elaborati del Catasto franceschino, Bau Parzellen Protocoll der Gemeinde St. Vincente, 717.04.

50 Kućni broj je jedinstveni broj kuće unutar jednoga naselja u kojoj je prijavljen kućevlasnik, ono što je u današnjem smislu riječi adresa, no s jednom velikom razlikom – dvije kuće koje su stajale jedna do druge nisu morale imati i susjedne kućne brojeve. Naime, kućni brojevi dodjeljivali su se unutar naselja od 1 nadalje, bez obzira na to gdje su se kuće nalazile, tako da bi svaka novoizgrađena kuća dobila naredni kućni broj. Također, kada bi neka kuća bila napuštena ili porušena, odnosno kada na njezinom mjestu ne bi bila izgrađena nova, taj se kućni broj ne bi dodjeljivao nekoj novoj kući nego bi se preskakao. Kućna čestica pak predstavlja katastarski broj čestice na kojoj je kuća izgrađena. Na katastarskom planu isticane su kućne katastarske čestice, a ne kućni brojevi.

Antona, čestica 88; župni ured, čestica 99; crkva sv. Vincenta), Matte Lupieri (kućni broj 3, kućna čestica 87), Pietro Sandri (4/55), Giovanni Vemir (5/54), Antonia udova Valentich (6/56), Giacomo Fabris (7/47), Giovanni Malusà (7/47), casa Antonio Fachinetti (8/45), Fosca udova Scattaro (9/60), kuća dominikala (10/61), Giovanni Bergamo (11/44), Marzello Marani (12/63), Matteo Bartoli (12/63), Vincenzo Missan (13/64), Euphemia Martincich (13/65), Antonio de Franceschi (14/4), Antonio Giachin (15/41), Gregorio Mossina (16/40), Paulo Furlanich (17/37), Matte Ceslicovich (18/36), Antonio Tonca (19/35), Michele Sestan (19/34), Francesco Fabris (20/32), Francesco Fabris (21/33), Zuanne Vernier (22/33), casa del Volpi (23/49), Giovanna Civittico (24/50), Ursula udova Fabris (25/29), Antonio Fabris (26/28, 68, 70, 72), Gasparo Meden (27/57), Matte Doblavovich Biba (28/27), Pietro Antonio de Franceschi (29/51), casa Antonio de Franceschi (30/?), casa Mattia Vorano (31/6), Mattia Vorano (32/23), Andrea Ottochian (33/7), Domenico Pasjanich (34/26), casa Vittorio Fabris (35/25), Giovanni Bartolini (35/25), Matte Sintich (36/24), Martino Gaspich (37/18), Giuseppe Gaspich (38/21), Antonio Manzini (39/17), Giovanni Macina (40/16), Mattia Bogliuncich (41/14), Euphemia udova Mottica (42/13), Fosca udova Suffich (43/11), Antonio Krisanaz (44/10), casa Giovanni Battista Fiorencis (45/104), Giovanni Battista Fiorencis (46/8, 103), Mattia Preden (47/102), casa Berzan (48/?), casa Giovanni Volpi (48/?), Giuseppe Fiorencis (49/92), Natale Fiorencis (50/89), Martino Stankovich (51/20, 79, 91), Giovanni Battista Crosilla (52/94), Anastasia Ucmir (53/95), Giovanni Volpi (54/78, 96, 100), Antonio Malusà (55/98), Martino Brozina (56/97), Giorgio Grimani 57 (77), Giacomo Rupil (58/ 76), Cattarina udova Manzoni (59/74), Giovanni Ferrara (60/73), casa del Capitolo (61/71), casa Antonio Fabris (62/?), casa Francesco Fabris (63/69), Giovanna udova Martincich (64/80), Pietro Corva (65/82), Mario Pinter (66/81), cassa del dottore Stancovich (67/84), casa di Matte Cergna (68/?), Mattio Bulesich fratelli (69/108,109), Giovanni Bercan (70/106), Matte Predan (71/105), stancia N[obil] H[omo] Grimani (72/107), stancia dr. Stancovich (73/110).

Zanimljivo je da je kod kućevlasnika naveden i status: samo Giovanni Grimani označen je kao plemić (*Ritter*), određeni kućevlasnici označeni su kao građani tj. *Burgesi* (de Franceschi, Vorano, Doblavovich, Vernier, Fabris, Volpi, Lupieri, Fiorencis, Brozina, Malusà, Marani, Missan), dok je većina kućevlasnika označena kao seljaci (*Bauer*). Posebno su označeni liječnici: Martin Stancovich i Giovanni Fiorencis.

Opisani trendovi s početka 19. stoljeća nastaviti će se i dalje tijekom toga stoljeća. Rast broja stanovnika nije bio brz, ali je bio konstantan. Godine 1857. naselje je imalo 397 stanovnika, 1869. 489, a 1880. popisano je 509 stanovnika, da bi 1890. broj dosegnuo 594.⁵¹ Osim razmjerno stabilnih gospodarskih uvjeta razvoja i izostanka ratova, rastu je tijekom 19. stoljeća pridonijela i izgradnja željeznice 1876. Iako je njezina trasa prošla tek neposrednom okolicom naselja sa stanicom u obližnjim Smoljancima, blizina željeznice svakako je poticajno djelovala na razvoj Svetvinčenta. Jedan od najvećih skokova u broju stanovnika naselje bilježi upravo od 1880. do 1890., što je svakako rezultat povoljnoga utjecaja željeznice, ali i opće demografske tranzicije obilježene padom mortaliteta. Sukladno demografskom rastu, tijekom 19. stoljeća Svetvinčenat doživljava daljnju izgradnju, ali uglavnom popunjavanjem postojećega gradskog rastera. Zadržavanje naselja u gabaritima definiranim do početka 19. stoljeća potvrđuje i katastarski plan iz 1878., koji dokumentira novu izgradnju primarno povećanjem gustoće izgrađenosti već urbaniziranoga područja, što je imalo za posljedicu povećanje broja kuća unutar jezgre te smanjenje udjela vrtova.⁵² I dalje najugledniji građani žive oko trga, gdje su locirani svi važni objekti i institucije, poput sjedišta komune (općine), *loggie*, župnoga doma te pučke škole koja je djelovala u zgradi na zapadnoj strani trga od školske 1870./1871. godine.⁵³

Tijekom 20. stoljeća dolazi do izraženije pojave zamjene građevnoga fonda kuća unutar urbane jezgre (zgrade uz zapadnu stranu trga), a nove kuće nastavljaju se graditi prema sjeveru podizanjem vatrogasnoga doma, zdravstvene stanice i zadružnoga doma, dok se na krajnjem jugu podižu nova škola i vrtić. Početkom stoljeća austrijske su se vlasti brinule o zaštiti spomenika djelovanjem Središnjega povjerenstva za očuvanje spomenika. Njegov se povjerenik za Istru Anton Gnirs posebno brinuo o obnovi crkava, fresaka te kaštela. Svoj demografski maksimum Svetvinčenat je dostigao 1910., kada je imao 699 stanovnika.⁵⁴ Još jedna promjena granica 1920., kojom je Istra pripojena Kraljevini Italiji, zaustavila je dinamiku razvoja mjesta, iako su provedeni neki infrastrukturni projekti (npr. 1928. mjesto je dobilo struju,

51 Stjepan Krivošić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971*, Zagreb 1979., 567.

52 Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, K. o. Svetvinčenat, katastarski plan reambulacije iz 1878.

53 Ante Cukrov, „Osnovno školstvo Svetvinčenštine do kraja 1. svjetskog rata (tragom dokumenata u Državnom arhivu u Pazinu)“, *Vjesnik istarskog arhiva*, 6–7, 2001., 187.

54 Za demografski razvoj naselja početkom 20. stoljeća usp. Gordana Kliman Grabar, *Stanovništvo župe Svetvinčenat 1909. – 1918.: mirnodopsko vs. ratno vrijeme*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, 2021.

1929. obnavljaju se loža, župna crkva i njezin toranj te freske u crkvama sv. Katarine i sv. Vincenta, nakon 1933. izgrađena je školska zgrada i popravljen župni ured). Oskudica i iseljavanje nastavili su se duboko u 20. stoljeću. Mjesto je dobilo vodovod tek 1975. godine. Godinu dana prije gradi se zgrada nove osnovne škole, a osamdesetih godina i zgrada ambulante. U najnovije doba na razvoj naselja utječe obilaznica koja je skrenula promet izvan mjesta te potaknula širenje urbanoga tkiva prema jugu i jugoistoku. Broj stanovnika u kontinuiranom je padu, da bi posljednjim popisom 2011. Svetvinčenat imao 267 stanovnika, otprilike onoliko koliko je imao nakon uspostave druge austrijske uprave. Danas se intenzivno radi na revitalizaciji mjesta, obnovi i prezentaciji kaštela te središnjega trga kao značajne urbane baštine za zaštitu preostalog izvornoga stambenoga građevnog fonda.

Sažetak

Svetvinčenat (Savičenta) jedno je od naselja središnje Istre koje je kao sjedište velikoga feudalnog posjeda u neposrednoj blizini mletačko-habsburške granice imalo specifične uvjete razvoja. Rad analizira prostorni razvoj naselja u širem povijesnom kontekstu razvoja mletačkoga pograničja te sjedišta feudalnoga posjeda obitelji Morosini/Grimani. Na temelju pisanih i kartografskih izvora rad donosi nove spoznaje o izgledu i izgrađenosti naselja, čimbenicima njegova prostornoga razvoja te historijsko-geografskim uvjetima toga razvoja. Genezu i prostorni razvoj Svetvinčenta pratimo od kasnoga srednjeg vijeka do kraja 19. stoljeća.

Al confine: storia dello sviluppo territoriale di Sanvincenti

Riassunto

Sanvincenti è uno dei borghi dell'Istria centrale sviluppatosi sotto condizioni specifiche in quanto sede di un vasto possedimento feudale situato nelle immediate vicinanze del confine che divideva i territori veneti da quelli austriaci. Il contributo analizza lo sviluppo territoriale del borgo in un contesto storico più ampio che esamina lo sviluppo delle zone di confine della Repubblica di Venezia e della sede del possedimento feudale della famiglia Morosini/Grimani. Facendo riferimento a fonti scritte e cartografiche, l'articolo porta nuove conoscenze sull'aspetto e sulla misura in cui il borgo era stato edificato come anche sui fattori e sulle condizioni storico-geografiche del suo sviluppo territoriale. Il periodo di genesi e dello sviluppo territoriale di Sanvincenti preso in esame include l'intervallo di tempo che va dal tardo Medioevo alla fine del XIX secolo.

A place on the Borderland: The history of the territorial development of Svetvinčenat

Abstract

Svetvinčenat (Savičenta) is one of the settlements in central Istria which, as the seat of a large feudal estate situated in the immediate vicinity of the Venetian-Habsburg border, was surrounded by specific conditions during its development. The paper analyses the urban development of the settlement of Svetvinčenat in the broader historical context of the development of central Istria as a Venetian borderland with Habsburg Monarchy, and as the seat of the feudal estate of the Morosini/Grimani noble family. Based on written and cartographic sources, we bring new insights into the appearance and development of the settlement, the factors of its territorial development, as well as historical and geographical conditions of its development. We follow the genesis and territorial development of the settlement from the late Middle Ages to the end of the 19th century.